

Huszár Lajos :

Böhm József Dániel ismeretlen kőfaragványai

A bécsi éremművész-iskola kimagasló alakja volt a 19. század első felében Böhm József Dániel, aki a művészi pályájának az elején sokat foglalkozott faragványok készítésével. Mintegy két évtizeddel ezelőtt összefoglaló tanulmányban közöltük azokat a kőfaragványokat, amelyeket az ő műveinek tekintettünk. Ezeket részint a nagyobb gyűjteményekből, részint a korábbi irodalmi közlésekből szedtük össze és akkor úgy látszott, hogy Böhm József Dániel összes ismert kőfaragványait sikerült együttesen feldolgozni. Ezeknek a faragványoknak a száma egyébként összesen 15 darabot tett ki és a túlnyomó többségük a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában foglalt helyet.

Pár évvel ezelőtt a véletlen megint újabb, Böhm által készített faragványokat hozott a tudomásunkra, melyek jelentős mértékben egészítik ki a művész ez irányú tevékenységéről eddig alkotott ismereteinket. Ugyanis a család egyik leszármazottjától sikerült megszerezni a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára gyűjteménye részére hat darab olyan faragványt, melyek a családi hagyomány szerint a Böhm művei, viszont a létezésükről eddig semmilyen tudomásunk nem volt. A családi hagyománynak bátran hitelt adhatunk, mert az újonnan előkerült faragványok stílusban és karakterben teljesen egyeznek Böhm korábban ismert faragványaival.

Az átvett anyaghoz tartozott még egy leltári jegyzék is, melyet Böhm unokája 1908-ban vett fel. Ebben a jegyzékben Böhm József Dánielnek és a fiának Böhm J. Edgárnak olyan művei szerepelnek, melyek akkor még mind a család birtokában voltak. Nemcsak faragványok, de egyéb műalkotások is képezik a leltár állagát. Ez a jegyzék nemcsak azért érdekes a számunkra, mert az átvett modellek hitelét erősíti, hanem főként azért, mert a jegyzékben sze-

repelnek olyan faragványok is, melyek már a korábbi tanulmányunkban is közölve vannak. Eszerint tehát úgy látszik, hogy a leltárban felsorolt családi hagyatékból 1908 után történt elidegenítés és az elidegenített, de egy magángyűjteményből előkerült példányok így most a leltári jegyzék egyes tételeivel azonosíthatók és ezáltal Böhm szerepe, mint készítő mesteré megerősített nyer, amit ezeknél a példányoknál eddig csupán a stílus alapján feltételeztünk.

Mindezt figyelembe véve, ezúttal egyrészt ismertetni kívánjuk az újonnan előkerült hat faragványt, melyekkel mintegy ötven százalékkal emelkedik a faragványok eddig ismert száma, másrészt pedig a leltári jegyzék áttanulmányozása alkalmat nyújt arra, hogy bizonyos helyreigazítást végezzünk némely korábbi meghatározással kapcsolatban. Így végül is lényegesen tisztább képet nyerhetünk Böhm J. Dániel kőfaragói tevékenységéről, illetve művészi munkásságának ezen ágáról.

Böhm József Dániel (1794—1865) szobrász, kőfaragó és éremművész Szepesolasziban (Wallendorf, Spišské Vlachy) született és fiatalon Bécsbe kerülve, ott idővel kamarai éremművész és a bécsi Főpénzverőben működött Vésnökakadémia igazgatója lett. A bécsi éremművészet vezető egyénisége volt és gazdag éremművészi tevékenység mellett, mint viaszmintázó, de főként mint kőfaragó is elismert helyet vívott ki magának. A kőfaragványaihoz általában kelheimi követ használt és a létrejött faragványok bár többnyire önálló művészi alkotások voltak, de néha éremképek mintájául szolgáló modellek céljaira is készültek. Valamennyi ilyen természetű műve a klasszicizmus jellegzetes stílusát árulja el.

Böhm 1813-ban került a bécsi Akadémiára és itt mesterének, Franz Anton Zauner szobrásznak a biztatására kezdett kőfaragással és éremművészettel foglalkozni. Inkább a művészi pályája elején készített kőfaragványokat, amit bizonyít az is, hogy a korábban már ismertetett faragványok általában a 19. század húszas-harmincas éveiben készültek, legalábbis a valószínűleg keltezhető példányok erre az időre utalnak.

A most ismertetendő faragványok is általában ugyanolyan jellegűek, mint a korábban közöltek. Tehát felirat és művészi jelzés nélküli készítmények az említett klasszicista ízlésben faragva. A hat új faragvány közül öt portrét ábrázol és csak egyetlen faragványon látható kompozíciós ábrázolás. Az ábrázolt személyek azonosítására — feliratok hiányában — csak ikonográfiai egyeztetések alapján lehet törekedni. Ritka esetekben a faragványok sima hátlapján található az ábrázolt személy kilétére utaló — nyilván későbbi eredetű — ceruzafeljegyzés. Néha pedig a leltári jegyzék adatai jönnek a segítségünkre a gyakran igen problematikus meghatározásokhoz.

Könnyebb áttekintés céljából röviden felsoroljuk a már régebben ismert és meghatározott faragványokat. Ezek a következők:

1. Franz Rechenberger
2. Fodor Jozéfa
3. Ferenc és V. Ferdinánd
4. V. Ferdinánd
5. V. Ferdinánd
6. Clemens von Metternich
7. Clemens von Metternich
8. Toldy Ferenc
9. Toldy Ferencné
10. Andreas Josef Stifft
11. Böhm J. D. neje Aloisia Lussman
12. Böhm J. D. leánya Anna (Karl Perlep neje)
13. Női mellkép (akkori meghatározásunk szerint Mária Terézia)
14. Napoleon
15. Mária Lujza (Napoleon neje)

Az újonnan előkerült hat faragvány leírása és meghatározása a következő.

16. *V. Ferdinánd*. Az uralkodó babérkoszorús mellképe jobbra, magas gallérú köpenyben, nyakán az Aranygyapjas-rend jelvénye. A mellkép keretbe van foglalva és a keret két oldala babérfa, míg a felső részen babérlevelek láthatók és közöttük középen vázlatosan mintázott sima pajzs van elhelyezve. Álló téglalap alakú, 90x113 mm. (27. kép)

Az arcképen minden nehézség nélkül felismerhetők V. Ferdinánd vonásai. A korábban 3., 4. és 5. sz. alatt közölt faragványokon szereplő és V. Ferdinándot ábrázoló portrékkal való egybevetés kellő módon igazolja ezt a megállapítást. Hivatkozhatunk egyébként a leltári jegyzék 7. tételére is, melynek „Ferdinánd király kőbe vésett dombormű arcképe kőkeretben” megjelölése alatt bizonyára ezt a faragványt kell érteni. Az uralkodóról készült faragványok, mint modellek valószínűleg a koronázási éremhez (1830) készült tanulmányok voltak és ez a feltevés meghatározza e faragvány valószínű keletkezési idejét.

17. *Női fej* (Fries grófné). Kerek lapon fiatal nő feje jobbra, a haja a korabeli divat szerinti fonatban. A faragvány hátlapján ceruzával írt következő jelzés található: „Gräfin (Fries) 1820”. Kör alakú 50 mm. (25. kép)

A családi birtokban őrzött faragványon nyilván a családban köztudomású tény alapján tett feljegyzés szerint tehát ez a fiatal női fej Fries grófné portréja lenne. Ennek a meghatározásnak a való-

színúsége igen nagy azon szoros kapcsolat következtében, mely Böhmt Fries grófhhoz fűzte. Ugyanis a művész pályája elején készített egy cseresznyemagvakból faragott, emblémákkal és portrékkal vésett nyakláncot, mely Fries Moritz gróf kezébe került. Ez neki igen megtetszett és ettől kezdve Böhм pártfogója és jótévője lett. Fries gróf (1777—1825) különben nagy műbarát volt és gazdag műgyűjteménnyel rendelkezett, melynek kezelője azon Franz Rechenberg volt, akiről Böhм szintén készített faragványt (1. sz.). Könnyen elképzelhető, hogy Fries nejéről is készített faragványt és így a női fejet ábrázoló faragványon látható feljegyzésnek minden nehézség nélkül hitelt lehet adni. Fries Moritz 1800. okt. 15-én vette nőül Maria Theresia Josepha Hohenlohe-Waldenburg-Schillingfürst hercegnőt és ha a faragványon látható feljegyzésnek ebben a vonatkozásban is hitelt lehet adni, akkor 1820-ban készült a portré. Ez a keltezés egyébként megfelel azon időszaknak, amikor Böhм általában a faragványait készítette. Fries grófnéről sajnos nem ismerünk egyéb ábrázolást és így nincs lehetőségünk ikonográfiai ellenőrzés végzésére.

18. *Férfifej* (Aranygyapjas-rend jelvényével). Férfi mellkép jobbra, kihajtott gallérú köpenyben, az Aranygyapjas-rend láncon függő jelvényével. Álló téglalap alakú 72,5x97 mm. (28. kép)

Az ábrázolt személy kiléte egyelőre nem állapítható meg. A leltári jegyzék 5. tétele is csak annyit mond róla „Aranygyapjas vitéz kőbe vésett dombormű arcképe”. Annyi mindenesetre feltételezhető, hogy a 19. század húszas-harmincas éveiben élt valamelyik Aranygyapjas lovag portréjáról van szó. Átnéztük a Történeti Képcsarnok gyűjteményében fellelhető Aranygyapjas lovagok arcképeit, de ezek között nem sikerült felismerni a faragvány portréját, noha egyébként igen jellegzetes a fej alakja, valamint a profilban ábrázolt arcél. A ruházatból következtetve sem katona, sem a császári ház tagja nem lehetett az ábrázolt személy, tehát valószínűleg valamelyik Aranygyapjas-renddel felruházott arisztokrata mellképére lehet inkább következtetni.

19. *Férfifej*. Töredezett szélű négyszögű lapon fiatal férfi feje jobbra, hullámos hajjal. A vállszelvényen T-szerű jelzés észlelhető, de ez lehet véletlen karcolás is. 59x73 mm. (29. kép)

Ez a portré egyáltalán nem határozható meg. A leltári jegyzék 12. tétele sem tud többet mondani róla, mint „Több helyen eltört, kőbe vésett dombormű férfifej (a fej érintetlen). Egyébként stílusban tökéletesen beilleszkedik Böhм faragványai közé.

20. *Női fej* (Böhм neje). Női mellkép balra, magas gallérú, cakkozott szegélyű ruhában, fejét is fedő kendővel, haja simára fésülve. Négyszögű 58x71 mm. (26. kép)

A portré azonosításánál a kiindulópont a leltári jegyzék 2. tétele, mely Böhmné köbe vésett arcképéről tesz említést. E kitételt a szóban forgó faragványra vonatkoztatva, ezt a feltevést ellenőrizni is tudjuk, mert Böhmneről a korábbi tanulmányunkban közöltünk már egy faragványt (11. sz. 14. ábra) és egy éremképet (15. ábra). Ezeket az ábrázolásokat egybevetve, különösen az éremképen fedezhetünk fel egyező vonásokat. A kerék arc, a profil vonal azonossága és az áll formája árulnak el különösen hasonló jeleget. A korábban ismertetett faragvány (14. ábra) egy bécsi forrás közlése szerint ábrázolja Böhmnet, erre tehát nem lehet a leltári jegyzék adatát vonatkoztatni. Ehhez csatlakozik most az újonnan előkerült példány. Mindenesetre kellő súllyal esik latba a meghatározásnál, hogy a családi hagyomány is említ faragványt Böhm nejéről.

21. *Mária Jézussal*. Négyszögű lapon Mária térdképe szemben, a fejét is fedő köpennyel, a derekán öv. Jobb karján a gyermek Jézus. Mindkettőjük feje körül glória. 63x70 mm. (30. kép)

E jellegzetes klasszicista ízlésű figurális ábrázolás valószínűleg tanulmányjellegű faragvány. Érdekes, hogy Böhm eddig ismert és felsorolt 21 faragványa közül csupán ez az egyetlen olyan példány, melyen nem határozott személy portréja jelenik meg, hanem figurális ábrázolás. Ez új oldalról tesz bizonyosságot Böhm kőfaragói művészetéről.

A leltári jegyzék felbukkanása lehetővé teszi végül, hogy egy korrekciót is végezzünk a korábban meghatározott faragványok egyik példányán. A jegyzék 6. tétele ugyanis Lussmanné faragott arcképéről tesz említést. Miután Böhm neje Aloisia Lussman volt, bizonyosra vehető, hogy a Lussmanné néven említett faragvány a feleség családjának egyik tagját, talán éppen az anyját, tehát a Böhm anyósát ábrázolja. Mindenesetre a Lussmanné néven említett portrét most már inkább azon faragvány női mellképében lehet felismerni, melyet annak idején még Mária Terézia királyné portréjával véltünk azonosítani. (13. sz. 17. ábra.) A ruhaviselet azonban és egyéb apró megfigyelések arra engednek következtetni, hogy mégis inkább polgári származású nő mellképéről van szó. Mindezt egybevetve a leltári jegyzék említett adatával, Lussmanné személyéhez jutunk el. Minthogy a leltári jegyzéket a család tagjai vették fel, a család tagjaira vonatkozó feljegyzéseknek hitelt kell adnunk. Ez a faragvány is nyilván a családi hagyatékból jutott Schulek Alfréd gyűjteményén keresztül a Nemzeti Múzeum Éremtárába.

Említettük, hogy a leltári jegyzékben említés van téve olyan faragványokról is, melyek kétségtávolan azonosíthatók már korábban ismert példányokkal, tehát amelyek 1908 után valami módon elidegenítésre kerültek innen. Most megkíséréljük a leltári jegyzék min-

den tételét azonosítani Böhm összes ismert faragványai figyelembevételével. Az eredmény a következő:

Lelt. j.	1. sz.	Metternich	=	7. szám	9. ábra
Lelt. j.	2. sz.	Böhm neje	=	20. szám	V. ábra
Lelt. j.	3. sz.	Fodor József	=	3. szám	2. ábra
Lelt. j.	4. sz.	Metternich	=	6. szám	8. ábra
Lelt. j.	5. sz.	Aranygyapjas lovag	=	18. szám	III. ábra
Lelt. j.	6. sz.	Lussmanné	=	13. szám	17. ábra
Lelt. j.	7. sz.	V. Ferdinánd	=	16. szám	I. ábra
Lelt. j.	8. sz.	V. Ferdinánd	=	5. szám	7. ábra
Lelt. j.	9. sz.	V. Ferdinánd	=	4. szám	6. ábra
Lelt. j.	10. sz.	Fiatal férifej	=	?	(Nem azonosítható)
Lelt. j.	11. sz.	Ferenc és V. Ferdinánd	=	3. szám	4. ábra
Lelt. j.	12. sz.	Férifej (törött)	=	19. szám	IV. ábra
Lelt. j.	13. sz.	Fries grófné	=	17. szám	II. ábra
Lelt. j.	14. sz.	Napoleon	=	14. szám	19. ábra
Lelt. j.	15. sz.	Mária Jézussal	=	21. szám	VI. ábra

Mindössze a 10. tétele (Fiatal férfi fej) nem azonosítható egyik ismert faragvánnyal sem. Az átvett anyagban viszont helyet foglalt egy fiatal férfit ábrázoló viaszmodell is (mellyel itt nem foglalkozunk) és nem lehetetlen, hogy esetleg erre vonatkozik a leltári jegyzék ezen tétele.

Az újonnan ismertetett hat faragvánnyal együtt tehát összesen 21 darabra emelkedett a Böhm kőfaragványainak általunk összegyűjtött és eddig ismert száma. Ennek a sorozatnak a tetemes része a családi birtokban őrzött hagyatékból származik és csak néhány példány került elő egyéb különböző helyekről. Feltételezhető tehát, hogy a faragványok számának további lényeges gyarapodására már nem lehet számítani. Így tehát az összegyűjtött anyag képviseli Böhm ez irányú munkásságának fennmaradt emlékeit.

Az új anyag is azt igazolja, hogy ezek a faragványok általában Böhm művészi pályájának az elején készültek. Stílusuk tiszta klasszicista jellege érzékelteti azt a művészi irányt, mely a későbbi érmészeti tevékenységet is jellemezte. Emlékérmeinek fő erőssége volt a portré és ezek a faragványok kitűnő előtanulmányoknak tekinthetők a további művészi munkásságához. Ebben rejlik a faragványok művészi jelentősége. Lehetséges, hogy egyik-másik faragvány jelenlegi meghatározása esetleg még módosulásra szorul (mint a

Mária Teréziának meghatározott faragvány esetében) és remélhető, hogy a meg nem állapított portrékat is lehetséges lesz idővel határozott személyekhez kötni, de általában mégis sikerült az egész ismert anyagról meglehetősen tiszta, áttekinthető képet nyerni.

Függetlenül közöljük a leltári jegyzék teljes szövegét.

TARTALOMJEGYZÉK:

Br. Boehm I. Edgártól:

1. Viktória angol királyné elefántcsont mellszobra.
2. Boehm Jánosnak, a művész bátyjának dombormű arcképe viaszkból.
3. Boehm Jánosnének dombormű arcképe viaszkból.
4. Nyolc darab jellemzetes ezüst gomb a művész ifjúkori művei.
5. Három darab réz pecsétnyomó a művész ifjúkori művei.

Boehm József Dánieltől:

1. Metternich hercegnek kőbe véselt kerekded alakú dombormű arcképe tokban.
2. Boehm I. Dánielné/ dombormű kőbe véselt arcképe tokban.
3. Női arckép kerek alakú, kőbe vésve tokban.
4. Metternich hercegnek kőbe véselt nagy dombormű arcképe. „Ad naturam fecit Böhm” hátirattal.
5. Aranygyapjas vitéz kőbe véselt dombormű arcképe.
6. Lussmanné kőbe véselt dombormű arcképe.
7. Ferdinánd király kőbe véselt dombormű arcképe kőkeretben.
8. Férfifej kőbe véselt dombormű.
9. Férfifej kőbe véselt dombormű.
10. Fialat férfifej kőbe véselt dombormű.
11. Dupla férfifej kőbe véselt dombormű.
12. Több helyen eltört kőbe véselt dombormű férfifej (a fej érintetlen)
13. Női arckép kőbe véselt dombormű.
14. Klasszikus arckép kőbe véselt dombormű (az egyik sarka kicsorbult)

15. Mária Krisztussal kőbe vésett dombormű.

16. Albán nő mellszobra kőből.

Br. Boehm I. Edgártól

14 db

Boehm I. Dánieltől

16 db

Összesen

30 db

Budapest, 1908. október 23-án.

Boehm Ágoston mérnök

Boehm J. Dániel unokája

Br. Boehm J. Edgár unokaöccse

JEGYZETEK:

1. Huszár, L.: Porträtschnitte von Josef Daniel Böhm. Acta Hist. Artium 3 (1954): 3—4 sz. 313—321. old.

2. Vétel Böhm Sándortól, mint régi családi birtokként őrzött anyagból. Lelt. sz. 55/1968. Az átvett anyaghoz tartozott még egy viaszmodell és Böhm J. Edgár műveként három emlékérem. Ezekkel azonban itt nem kívánunk foglalkozni.

3. A leltári jegyzéket függelékképpen teljes terjedelemben közöljük. Az elidegenített faragványok főként Schulek Alfréd gyűjteményébe jutottak és innen kerültek vétel útján a Nemzeti Múzeum Éremtárába.

4. Részletes életrajz: W. Engelmann: Josef Daniel Böhm. Mitteilungen d. Num. Gesellschaft in Wien 8 (1912) folytatásokban.

5. A számozás Huszár i. m. tanulmányának sorszámai közli 1—15. sorszám alatt. Az új faragványok pedig folytatólagos számozást nyertek 16—21. sorszárok alatt és a hat faragvány kép-illusztrációja 25—30. számjellel van megjelölve.

6. C. Wurzbach: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich 4 (1858) 362—363. old.

7. A sorszárok és ábraszárok részint a korábbi említett tanulmány, részint a jelen ismertetés számaira vonatkoznak. A számozás mint említettük a leírásoknál folytatólagos, az ábrák pedig 1—16. és 25—30. számokkal vannak jelölve.

Unbekannte Porträtschnitte von József Dániel Böhm

Der Artikel ist die Publikation von sechs neulich zum Vorschein gekommenen Porträtschnitten von József Dániel Böhm die sich im Münzkabinett des Ungarischen Nationalmuseums befinden. Diese sechs Stücke wurden vom Münzkabinette mitsamt einem von Böhm's Enkel im Jahre 1908 aufgenommenen Inventar erworben. Auf Grunde dieses Inventars ist uns nicht bloss die Identifizierung der sechs Stücke, sondern auch die Identifizierung der früher in einer alle bisher bekannten Steinschnitten von József Dániel Böhm behandelnden Publikation (*Acta Historiae Artium*, Jahrg. 3. Bp., 1958.) erwähnten Werke gelungen. In dieser früheren Abhandlung haben wir 15 Exemplaren publiziert, die sechs neuen beschreiben wir mit fortlaufender Numerierung. So hat sich die Zahl der bekannten Arbeiten von Böhm auf 21 erhöht. Nach Angaben des Inventars ist weiter die Berichtigung einer früheren Bestimmung der dargestellten Person gelungen. Das Porträt Nr. 13. im früheren Artikel (Abbildung 17.) ist nicht das Bildnis der Kaiserin Maria Theresia, sondern einer gewissen Frau Lussmann aus der Verwandtschaft von Böhm's Gemahlin. Im Anhang ist der Text des Inventars wiedergegeben.